

В І Д Г У К

офіційного опонента

доктора філологічних наук, професора В. А. Глуценка

про дисертацію Грачової Аліни Вадимівни

«Темпоральні прислівники в різносистемних мовах: структура, семантика, функції (на м-лі англійської, італійської, української мов)»,

подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.15 – загальне мовознавство

У сучасних граматичних студіях залишаються актуальними проблеми, пов'язані з виділенням частин мови та принципами їхньої класифікації. Загострення проблеми теоретичного обґрунтування принципів класифікації частин мови в європейському мовознавстві пов'язане також зі зміною наукової парадигми впродовж останніх десятиліть. Так, лінгвоцентрична парадигма замінилася антропоцентричною, активного розвитку набула когнітивна, комунікативна лінгвістика, лінгвопрагматика тощо. У світлі новітніх теорій змінилися й принципи та підходи до вивчення граматичних категорій.

Адвербатив як обов'язковий універсальний складник частиномовної системи з античних часів був підданий лексико-граматичній категоризації, проте у зв'язку з функційною периферійністю прислівникові традиційно приділялося порівняно небагато уваги. Водночас є підстави говорити про поступовий рух граматистів до проблем, пов'язаних із прислівником; з іншого боку, є підстави констатувати посилення уваги мовознавців до актуалізації фундаментальних лінгвістичних понять лексичними засобами. Зокрема, як відзначає А. В. Грачова, мовна універсалія «темпоральність», усебічно охарактеризована в студіях В. Барчука, О. Бондарка, О. Бондаря, Ф. Панкова та ін., у наш час становить об'єкт наукової зацікавленості вітчизняних та іноземних лінгвістів з позиції її репрезентації периферійними, у тому числі прислівниковими, частиномовними засобами. Незважаючи на чисельність і ґрунтовність досліджень, присвячених цьому

питанню, очевидним є фактичний брак розвідок, сконцентрованих на глибинному вивченні темпоральних адвербативних елементів різносистемних мов, наприклад, таких, як англійська, італійська, українська.

Саме необхідністю здійснення цілісного аналізу прислівникових хрононімів цих мов зумовлена актуальність дисертації А. В. Грачової, де адвербативна своєрідність висвітлюється в традиційному й функційному граматичних аспектах (формальна організація, семантичне наповнення, рольова реалізація).

Дисертантка добре обґрунтувала наукову новизну дослідження; вона видається безсумнівною.

Мету дослідження авторка вбачає в «комплексному аналізі структурних, семантичних і функційних виявів темпорального прислівника як невід'ємного складника різносистемних англійської, італійської та української мов».

Матеріалом дослідження було обрано корпус текстів, які включають 300000 слововживань, вилучених з англійських, італійських та українських друкованих та електронних джерел публіцистичного стилю (газети, журнали, інтернет-видання).

Дисертація А. В. Грачової має чітку й логічну структуру. Вона складається зі вступу, трьох розділів з висновками до них, загальних висновків, списків використаної літератури та джерел фактичного матеріалу, додатків.

У вступі розкрито актуальність теми, чітко сформульовано мету, завдання роботи, вичерпно охарактеризовано об'єкт і предмет дослідження, наукову новизну, теоретичну та практичну цінність одержаних результатів, наведено відомості про апробацію положень та результатів праці.

У першому розділі – «Теоретичні основи дослідження темпоральних прислівників у сучасній лінгвістиці» – з'ясовано місце

адвербатива в частиномовних сукупностях різносистемних англійської, італійської та української мов, розглянуто ключові стратегії категоризації та класифікації прислівникових одиниць аналізованих мов, окреслено методологічне підґрунтя дослідження.

Дисертантка, безперечно, має рацію, стверджуючи, що «частина мови є регламентованою чітким набором критеріїв лексемною інтеграцією». Саме композиційною своєрідністю цієї лінгвістичної універсалиї зумовлено активну вживаність у дисертації таких синонімічних термінологійних варіантів вираження зазначеного концепту, як лексемна / лексична / словесна група / клас / єдність / сукупність / цілісність / об'єднання.

Безумовним досягненням дисертантки є лінгвоісторіографічний огляд тих трактувань, які були запропоновані дослідниками упродовж XIX ст. – початку XXI ст. Прихильниками семантичного інтерпретаційного підходу є О. Потебня і Дж. Харріс, морфоцентричний принцип розрізнення частиномовних розрядів був застосований Б. Буомматеї і П. Фортунатовим, функційний – Дж. Несфілдом, синтаксичний – Д. Крісталом, граматичний – О. Суником, П. Шектером і Т. Шопеном. З погляду А. В. Грачової, найбільш адекватним універсальним експлікативним механізмом виступає гетерогенний підхід, оперування яким передбачає цілісне охоплення змістових, формальних, рольових, синтаксичних та етимологічних характеристик конкретної мовної одиниці. Про такі кваліфікативні стратегії йдеться в працях І. Вихованця, Е. Ріготті і С. Чігада, Г. Світа та ін.

Як добре показано в розділі, спільними для розглядуваних мов лексико-граматичними об'єднаннями є іменник, дієслово, прикметник, прислівник, займенник, прийменник, сполучник і вигук.

У дисертації А. В. Грачової прислівнику надано статус універсального обов'язкового частиномовного розряду, якому притаманна рольова, компонентна, структурна, семантична й синтаксична

гетерогенність. Зважаючи на цю категорійну неозначеність, форма трактування терміна «адвербатив», а також композиційне наповнення аналізованої словесної цілісності зазнавали значних модифікацій упродовж тривалого періоду розвитку наукової думки.

Спільною морфологічною особливістю адвербативних одиниць аналізованих мов виступає формальна незмінюваність. Здатність деяких прислівників до ступеньованого градування є єдиною словозмінною потенцією адвербатива.

Щодо семантичного навантаження прислівника А. В. Грачова йде за академічним виданням «Російська граматика» (1980), де зауважено, що прислівник має комбіновану семантику, у якій поєднані частиномовне значення самого адвербатива та ознаковий семантичний відтінок мотивувальної одиниці.

А. В. Грачова акцентує увагу на тому, що універсальною функційною властивістю прислівника є його спроможність деталізувати динамічну / статичну ознаку, актуалізовану дієсловом і прикметником. Адвербатив є семантичним модифікатором фразового компонента, у більшості випадків розташованого в безпосередній близькості до нього. Дисертантка наголошує на традиційному виконанні прислівником обставинної синтаксичної функції в реченні.

Серед ключових механізмів адвербативної інтерпретації та класифікації, застосованих на англійсько-, італійсько- та українськомовному матеріалі, авторка виділяє, як найбільш активно уживаний, семантичний кваліфікативний принцип. З огляду на різносистемність розглядуваних мов слід констатувати відсутність абсолютної тотожності між змістовими прислівниковими різновидами, виокремленими на базі трьох мов. Статусом універсальних адвербативних семантичних класів наділено в дисертації лексичні сукупності на позначення способу, місця, часу та числа.

Як фундаментальні виступають у дисертації такі основоположні принципи пізнавальної й дослідницької діяльності, як експансіонізм, антропоцентризм, експланаторність і функціоналізм. Виконуючи роль методологічної першооснови лінгвістичного аналізу, ці науково-дослідні засади корелюють у роботі А. В. Грачової із загальнонауковими та спеціальними засобами пізнавальної діяльності.

Другий розділ – «Функційно-семантична своєрідність темпорального прислівника» – присвячено характеристиці форми співвіднесення темпоральності з часом, визначенню специфіки темпорального функційно-семантичного поля, виявленню місця в ньому адвербативного хрононіма, оцінці часового дейксису.

Згідно з інтерпретаційною версією, розвинутою в дисертації, час є фундаментальним онтологічним компонентом і міждисциплінарним об'єктом, реалізованим на філософському, фізичному, психологічному, лінгвістичному та інших рівнях. У філологічній царині час є інваріантною змістовою константою, семантичною категорією найвищого ступеня узагальненості. На противагу своєму кореляту темпоральність характеризується більш вузькою спеціалізацією: це лінгвістичний часовий різновид, композиційно неоднорідний мовний інвентар якого виражає інші аспекти часу.

У процесі аналізу конкретного матеріалу авторка робить низку важливих спостережень і узагальнень. Зокрема, заслуговує на увагу висновок А. В. Грачової про те, що в ролі функційно-семантичного поля темпоральність доцільно інтерпретувати як моноцентричну континуальну сферичну цілісність, утворену на певній значеннєвій першооснові і репрезентовану різнорідними лінгвістичними деталізаторами. Безперечним свідченням дейктичного налаштування темпорального поняття є факт окреслення комунікантом під час мовленнєвого акту часових показників події з обов'язковою акцентуацією на чітко визначеному пункті координації.

Як відзначає А. В. Грачова, ядерну позицію в межах функційно-семантичного поля темпоральності посідає дієслівний парадигматичний комплекс як носій загального дейктичного часового значення, натомість периферійну зону поля наповнюють лексичні конкретизатори часових характеристик процесу. Одним з таких найбільш спеціалізованих хрононімів є темпоральний прислівник, семантичному навантаженню якого порівняно зі значеннєвим наповненням інших лексемних класів притаманний найвищий рівень дейктичності. Адвербативний індикатор необхідний для придієслівного уточнення загального часового плану, а також для створення типового для вербативної форми гла.

Дисертантка аргументовано наголошує на функційно-семантичному категорійному статусі дейксиса, сформованого в поліцентричне Вказівне Мегаполе. Ключовий координаційний пункт цієї багатовимірної цілісності представлений лексемною тріадою «я – тут – зараз», кожен з трьох елементів якої є центром відліку конкретного мікрополя. Одним з невід'ємних сегментів Вказівного Мегаполя є Вказівне Поле Часу, репрезентанти якого характеризуються інтегральною семою «часова віднесеність». Група лексичних часових індикаторів уміщує різноманітні за частиномовною приналежністю й функційними властивостями одиниці, серед яких особливим дейктичним потенціалом вирізнявані темпоральні прислівники.

У третьому розділі «Структура, семантика і функції темпоральних прислівників в англійській, італійській та українській мовах» здійснено планомірний багатофазовий розподіл адвербативних часових маркерів трьох різносистемних мов за точкою відліку й за рівнем дейктичності.

Запропонований в дослідженні принцип класифікації темпоральних прислівників має комбінаторну сутність. Кожну з двох систем адвербативного членування становлять гармонійно поєднані різнопланові критерії систематизації. Зокрема, послідовний розподіл англійських, італійських та українських прислівникових хрононімів за точкою відліку

реалізовано за рахунок акцентуації на розміщенні конкретного адвербатива в межах відповідного мікрополя Вказівного Поля Часу, на характері прислівникового часового деталізатора, на природі корелятивності часу процесу з дійсним моментом і на ступені віддаленості події від центру часової координації. В основу другої класифікаційної стратегії покладено опозицію номінативного й дейктичного семантичного відтінків, а також суб'єктивного й об'єктивного способів часової орієнтації. Ілюстративно-пояснювальну роль під час адвербативної систематизації відведено кількісним слововживанням, вилученим з англійсько-, італійсько- та українськомовних публіцистичних джерел.

Втіленням класифікаційного принципу «за точкою відліку» є виокремлення двох стрижневих класів прислівникових часових індикаторів, перші з яких характеризують подію відносно дійсного моменту, а другі – відносно установленого моменту. Із метою впорядкування компонентного наповнення зазначених лексичних сукупностей до наукового обігу введено принцип диференціації головних і факультативних складників системи членування.

Кількісну непропорційність та формальну розбіжність англійських, італійських та українських адвербативних часових виразників корелятивності процесу з дійсним моментом інтерпретовано в дисертації як один з виявів різносистемності досліджуваних мов. Зокрема, у напіваналітичному італійському та аналітичному англійському лінгвістичних комплексах зафіксовано домінування неоднорідних за структурою та лексико-граматичною приналежністю прислівникових одиниць над цілісними лексемами. До складу спільних (у трьох мовах) ознак адвербативного часового маркування згаданого типу зараховано: об'єктивацію змістових відтінків «ексклюзивне конкретизоване передування / слідування події за дійсним моментом» словесними комбінаціями з повним прислівниковим (в українській мові) і

напівприслівниковим (в італійській та англійській) частиномовним статусом.

Прислівники, які характеризують подію відносно устанавленого моменту, представлені в аналізованих різносистемних мовах в незначній кількості.

Прислівникове Вказівне Поле Часу виступає абстрактним моноцентричним лінгвістичним утворенням, розташованим на периферії функційно-семантичного поля темпоральності й у ядерній зоні Вказівного Поля Часу. Власне дейктичні адвербативні хрононіми наповнюють центральний фрагмент. Особливу увагу в розділі звернено на співвіднесення дейктичного й номінативного компонентів у змістовій першооснові лексеми, а також на орієнтацію семантики адвербатива на певну точку відліку.

Це дає авторці підставу констатувати, що ядерні часові дейктики є найбільш спеціалізованими суб'єктивно-зорієнтованими вказівниками збігу події з комунікативним процесом.

Отже, констатуємо чіткість застосування запропонованої А. В. Грачовою методики дослідження.

У загальних висновках дисертації лаконічно й вичерпно викладено основні результати праці.

Важливо підкреслити, що А. В. Грачова подає перспективні напрями подальших наукових пошуків, які вона вбачає у вивченні темпоральних адвербативів на матеріалі близькоспоріднених мов, визначенні місця прислівника в лексико-граматичному полі часу, а також у порівнянні адвербативних структурних, семантичних та функційних ознак з відповідними властивостями інших лексичних часових актуалізаторів.

Рецензована дисертація належним чином апробована на 10 наукових конференціях; результати дослідження викладено в 13 одноосібних наукових публікаціях, серед яких 6 статей опубліковано у

фахових виданнях України і 1 стаття – у зарубіжному періодичному виданні (Угорщина).

Необхідно відзначити ідентичність змісту автореферату й основних положень дисертації. Дисертацію та автореферат оформлено відповідно до вимог.

Отже, ознайомлення з рецензованою дисертацією переконує в тому, що вона є завершеною й оригінальною науковою працею. А. В. Грачова висвітлила й обґрунтувала нові теоретичні й практичні результати загальної лінгвістичної проблематики, що є науково достовірними.

З нашого погляду, дисертація А. В. Грачової за своєю метою, завданнями, проблематикою, методикою дослідження, матеріалом та висновками може бути кваліфікована як дослідження з теорії мови в межах загального мовознавства. Дисертація повною мірою відповідає паспорту спеціальності 10.02.15 – загальне мовознавство (формулі спеціальності, напрямам досліджень).

Водночас вважаємо за необхідне висловити певні зауваження й побажання.

1. У другому розділі праці А. В. Грачова наголосила на неоднотайності наукових поглядів фахівців щодо інтерпретації семантичного навантаження прислівника. Підтримуючи в цьому питанні позицію В. О. Плотникової, автора параграфа про прислівник в «Російській граматиці» (1980, за ред. Н. Ю. Шведової), дисертантка зауважила, що «прислівник має комбіновану семантику, у якій поєднані частиномовне значення самого адвербатива й ознаковий семантичний відтінок мотивувальної одиниці». З огляду на те, що окреслене питання попри свою принциповість не має однозначного трактування в сучасній науці, варто було б удокладнити власну позицію щодо обраного шляху тлумачення змістової значущості прислівника.

2. Безперечно, на схвальну оцінку заслуговує репрезентований у роботі комплексний науковий розгляд темпоральних адвербативів як з

позиції традиційної граматики, так і в функційно-семантичному аспекті. Однак використання в дисертації окремих термінів та понять не завжди послідовно розкрито та обґрунтовано; зокрема, хотілося б почути позицію авторки щодо використання таких понять, як «лексико-семантичне поле» і «лексико-семантична група», які передбачають занурення до тих аспектів мовознавства, які тільки побіжно згадані в роботі.

3.3 метою максимально повного охоплення різномірних властивостей прислівникових часових деталізаторів вважаємо логічним у перспективі піддати аналітичному оцінюванню синтаксичний аспект темпоральних прислівників в різносистемних мовах.

4. Загалом представлене дослідження справляє досить приємне враження з погляду дотримання норм української літературної мови, однак деякі складні синтаксичні конструкції (зокрема, на с. 42, 61, 91, 109, 117), з нашого погляду, дещо переобтяжують науковий текст і, як наслідок, певною мірою перешкоджають швидкому сприйняттю інформації.

5. Подекуди трапляються стилістичні огріхи, а також поодинокі друкарські помилки (с. 41, 46, 58, 74, 213 та ін).

6. Авторка не завжди дотримується правил милозвучності (с. 24, 45, 57, 98, 118 тощо).

Зроблені зауваження не стосуються концептуальних положень рецензованої праці, мають частковий характер, тому не можуть вплинути на рішення про високу оцінку проведеної дисертанткою роботи.

Вищесказане дає нам усі підстави стверджувати, що дисертація «Темпоральні прислівники в різносистемних мовах: структура, семантика, функції (на м-лі англійської, італійської, української мов)» цілком відповідає вимогам, зазначеним у «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженому постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013, зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 та № 1159 від 30.12.2015, а її авторка, Аліна Вадимівна Грачова, заслуговує на присудження їй

наукового ступеня кандидата філологічних наук із спеціальності 10.02.15 – загальне мовознавство.

Відгук обговорено й затверджено на засіданні кафедри германської та слов'янської філології Донбаського державного педагогічного університету (протокол № 10 від 2 квітня 2019 р.).

Офіційний опонент завідувач кафедри германської та слов'янської філології Донбаського державного педагогічного університету доктор філологічних наук, професор

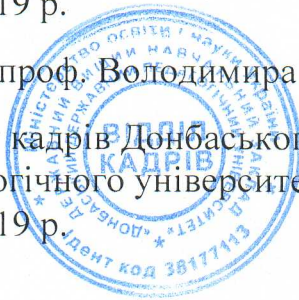
2 квітня 2019 р.

В. А. Глущенко

Підпис проф. Володимира Андрійовича Глущенко засвідчую.

Начальник відділу кадрів Донбаського державного педагогічного університету
2 квітня 2019 р.

Є. С. Сілін